

А.Б. Әбілқасым^{1*}, С.К. Рысбаева², Г.А. Жадигерова³, Ф.У. Алиева⁴, Т.А. Айтжанов⁵

^{1,2,3,4,5}Шымкент университеті, Шымкент, Қазақстан;

¹abilkasyam77@bk.ru, ²satti_01_64@mail.ru, ³gulshat_zhadigerova@mail.ru,

⁴feruza.aliyeva.86@bk.ru, ⁵viptolegen1977@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0023-7773-1712>, ²<https://orcid.org/0000-0001-9994-1799>,

³<https://orcid.org/0000-0001-8529-8659>, ⁴<https://orcid.org/0000-0003-2987-2374>,

⁵<https://orcid.org/0000-0002-0602-4164>

Қазақстан Республикасы экономикасының тұрақты даму мәселелерін жүзеге асыруда қаржы-несие жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін жетілдіру

Аңдатпа:

Мақсаты: Мақала Қазақстан Республикасы экономикасының орнықты даму мәселелерін іске асыруда қаржы-кредит жүйесін қамтамасыз етуді зерттеуге арналған. Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету құндылыққа бағдарланған, тәуекелге бағдарланған тәсілдер ең алдымен жүйелі тәсілге негізделуге тиіс.

Әдісі: Жұмыста заманауи дереккөздердің контент-талдауы, салыстырмалы және логикалық талдау, жалпылау, көрсеткіштер динамикасының статистикалық талдауы қолданылған.

Қорытынды: Ұсынылған механизмнің функционалдығы көбінесе корпоративті этиканың сапасына және оны несиелік ұйымдардың қызметіне енгізу тереңдігіне байланысты. Осылайша, шаруашылық жүргізуші субъект (кредиттік ұйым) арандатқан алаяқтық әрекеттер, оның ішінде қасақана әрекеттер механизм бас тарта алмайтын елде дағдарыстық жағдай туғызу. Ұсынылған жүйе тек қаржылық тұрақтылықтың нақты қауіптерін, атап айтқанда объективті ішкі немесе сыртқы факторлардың әсерінен болатын қауіптерді басқара алады.

Тұжырымдама: Қаржылық тұрақтылық қаржы-несие жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін жетілдірудің өмірлік маңызы бар, өйткені экономиканың нақты секторындағы операциялардың көпшілігі қаржы жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасы экономикасының орнықты даму мәселелерін іске асырудың маңыздылығы қаржылық тұрақсыздық жағдайларында айқын көрінуі мүмкін.

Кілт сөздер: қаржы институты, банк жүйесі, коммерциялық банк, Орталық банк, экономикалық жинақтау, несиелік жүйе, қаржылық тұрақтылық, несиелік ұйымдар, несиелік ұйымдардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің жүйелік әдістемесі.

Кіріспе

2019 жылғы пандемиядан кейінгі несиелік ұйымдардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету мәселесі бұл құбылыс идеясын және оны басқару әдістемесін түбегейлі өзгертіп, мүлдем жаңа жолмен өзекті болды. Алайда, ғылыми қоғамдастық, ең алдымен, цифрлық экономиканы қоса алғанда, ақпараттық-желілік қоғам сияқты мегатенденциялардың әсерін ескере отырып, макро және мега деңгейлердегі қаржылық тұрақтылық тұжырымдамасын қайта қарауға; капитал нарықтарын интернационалдандыруға; демографиялық өзгерістерге; қаржы нарықтарының реттелмеуі және қаржы секторына назар аударды (Akisheva, D. et. al. 2023). Сонымен қатар, қаржы институттарының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету мәселелеріне жеткіліксіз көңіл бөлінеді, бұл осы мәселені шешудің макро- және микродеңгейлі тәсілдері арасындағы әдіснамалық алшақтықты тудырады. Алайда іс жүзінде бұл несиелік секторының қаржылық тұрақтылығы үшін жауапкершілікті тек реттеуші органдардың деңгейіне ауыстыруға әкеледі, бұл біздің ойымызша несиелік ұйымдарының моральдық тәуекел деңгейін арттырады.

Қаржы институттары кез келген мемлекет үшін маңызды екені белгілі, өйткені олар экономиканың дамуы, мемлекеттің әлеуеті және халықтың әл-ауқатының қаншалықты өсетінін анықтай алады. Сондықтан мемлекет қаржы институттарының жүйесін дамытуға, олардың қызметін қалыптастыруға және бақылауға ұмтылады (Akisheva, D. et. al. 2023). Сонымен қатар, мемлекет әртүрлі қызметтер арқылы халықтың өмірін жеңілдету үшін несиелік жүйесін әзірлеуде. Несиелік жүйесінің негізі — банк жүйесі. Банк жүйесі — бұл бір ақша-несиелік механизмінде жұмыс істейтін ұлттық банктер мен несиелік мекемелердің бірнеше түрінің барлық қызметі. Банк жүйесінің міндеттері экономикалық өсуді қамтамасыз ету, инфляция мен төлем балансын реттеу сияқты аспектілер болып табылады. Қазақ-

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: abilkasyam77@bk.ru

стандық банк жүйесі өтпелі кезеңде: оның құрамында нарықтық банк жүйесінің компоненттері бар, бірақ олардың өзара іс-қимылы әлі де жеткілікті дамымаған. Әрбір жүйе әрқашан алдыңғы жүйеден шығатыны белгілі, сондықтан ол өткеннің «салдарын» қамтиды.

Өтпелі кезең жағдайында қалыптасу арқылы өтетін орталықтандырылған жүйеден шыққан Қазақстанның нарықтық жүйесі әлі де нарықтық идеологиямен байланысты болуы тиіс. Банк жүйесінің элементтері және олардың өзара әрекеттесуі нарықтық экономиканың ерекшеліктері мен жағдайларын неғұрлым толық ескеруі керек, бұған қаржы-несие институттары элементтері болып табылатын дамыған нарықтық экономикасы бар елдерге тән банк жүйесінің құрылымын қалыптастыру арқылы қол жеткізіледі. Маңыздылығын түсіну үшін қаржы институттары, олардың барлық түрлерінің рөлін білу қажет (Baiguzhinova, A., *et. al.* 2020). Мысалы, біз Қазақстан Республикасының банк жүйесін қарастырамыз. Бұдан шығатын қорытынды несиесі және қаржы институттары орындайтын функциялар мемлекеттің өмір сүруі үшін қажет. Алайда, олар мемлекетке оның қызметінде, қаржылық қызмет көрсетуде және қаржылық-несиелік операцияларды жүзеге асыруда ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің бүкіл экономикалық жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуден гөрі ел халқының өмірінде маңызды рөл атқарады.

Арнайы несиесі және қаржы институттары бұрыннан бар, бұрын олар несиесі жүйесінің екінші бөлігі болған, ал қазір қарқынды дамып, жетілдірілуде. Сонымен қатар, бұл институттар кредиттік жүйені енгізе отырып, Қазақстан Республикасына тән экономикалық жинақтауды реттеудің жоғары деңгейін қолдайды, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді пайдаланылатын тауарларға сұранысты қанағаттандыру үшін қаржы институттарының кең желісін құрады, өнеркәсіп салаларының қарқынды дамуында маңызды рөл атқарады. Осылайша қаржы-несиесі жүйесін дамыту өндірістің өсуіне және ғылыми-техникалық революцияны жүзеге асыруға ықпал ететін капиталды жинақтауды жеткілікті жоғары реттеуді қамтамасыз етудің маңызды алғышарттарының бірі болып табылады.

Осы мақаланың гипотезасы Қазақстан Республикасы экономикасының орнықты дамуы және IFRS стандарттарын енгізу мәселелерін іске асыруда қаржы-кредит жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін жетілдірудің негіздемесі болып саналады.

Әдебиеттерге шолу

Өкінішке орай, несиелік ұйымдардың қаржылық тұрақтылығы туралы қолданыстағы зерттеулер (FSCI) үзінді болып табылады және оны ұсыну процесі көбінесе оны бағалау мәселесімен шектеледі, бұл, әрине, бірдей емес. Бұл әдістемелік маңыздылықты, сондай-ақ осы мәселеге жүйелі, кешенді зерттеулер жүргізудің практикалық қажеттілігін өзектендіреді.

Зерттеудің жүйелік тәсілін танымал ету (көбінесе оны желілік теория жүзеге асырады) біз детерминизм парадигмасын барған сайын алмастыратын синергетикалық парадигмаға қарыздармыз. П. Андерсон (Anderson, P., *et. al.* 1999) мен Дж. Х. Холланд (Holland, J. H., *et. al.* 1998) күрделі адаптивті жүйелердің тәртібін және олардың адаптивті желілердегі екі бәсекелес кері байланыс механизмінің салдары ретінде өсуін зерттей отырып, қаржы желілерінің модульдік архитектурасын бірінші болып түсіндірді: гемофилия және гомеостаз. Қаржы жүйесінің құрылымына бұл теориялық көзқарас, бір жағынан, эволюциялық процестің жеке ерекшеліктеріне негізделген қаржы институттарының тәртібінің бейімделу сипатын біріктіреді. «Сынақтар мен қателіктердің» таңдамалы әдісі және екінші жағынан, өзін-өзі ұйымдастыру процесі, бұл жүйенің тұрақты модульдік, масштабталмайтын архитектурасына әкеледі, әдетте, сирек кездесетін жағдайларды қоспағанда, жүйенің әдеттегі тәртібінің тұрақтылығы, бірақ күшті соққы әсерлері болады.

Л. К. Галлостың (Gallos, L. K., *et. al.* 2012) тұжырымдарына сүйене отырып, табиғи және жасанды жүйелердегі модульдік құрылым жүйенің тұрақтылығын, тиімділігін және өсу қабілетін көп өлшемді оңтайландыру арқылы пайда болды. Сонымен қатар, М. Гирван (Girvan, M., *et. al.* 2012) мен М. Э. Ньюман (North, D., *et. al.* 1990) көптеген нақты табиғи және жасанды жүйелер модульдік құрылымды көрсетеді, мұнда шағын топтардағы түйіндер әртүрлі желілік модульдердегі түйіндерге қарағанда бір-бірімен тығыз байланысты, бұл олардың тәртібінің және бүкіл жүйенің жұмыс істеуінің кілті. Модульдер арасындағы қатынастар салыстырмалы түрде сирек кездеседі, бірақ олар бүкіл жүйенің функционалдығы үшін өте маңызды және көбінесе бұл байланыстардың істен шығуы немесе бұзылуы жүйенің төмендеуіне немесе тіпті толық бұзылуына әкеледі.

Біз А. Караевтың (Karaev, A., *et. al.* 2017) бұл тұжырымымен келісеміз және кредиттік ұйымдардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің модульдік архитектурасын және әрбір модульдің ерекшеліктерін, олардың ұзақ мерзімді перспективада қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге

және сақтауға әсерін, олардың өзара байланысын сипаттау маңызды деп санаймыз.

Зерттеу әдістері

Зерттеудің әдіснамалық негізі Қазақстан Республикасы экономикасының орнықты даму мәселелерін іске асыруда қаржы-кредит жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін жетілдіру мәселесіне арналған шетелдік және отандық ғалымдардың жұмыстары; зерттеу орталықтарының деректері; зерттелетін мәселе бойынша ғылыми конференциялардың материалдары; салыстырмалы талдау; корреляциялық талдау және әдеби шолу; контент талдау құрайды.

Нәтижелер және талқылау

Қазақстанның банк жүйесін кешенді экономикалық зерттеу негізінде экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында оны жетілдірудің әдіснамалық негіздері әзірленді. Жұмыстың жаңалығын сипаттайтын келесі нәтижелер ең маңызды болып табылады:

- негізгі рөлдің теориялық негіздемесі қаржы бастамашыларын ұйымдастырушы ретінде қаржы нарығындағы қаржы-кредит механизмі нарықтық экономика жағдайындағы инвестициялық жобалар. Қаржылық-кредиттік механизм қаржы нарығына тікелей әсер етеді;
- әдістемелік негіздер әзірленді және оның қаржы нарығына әсері негізделді;
- қаржы нарығының ағымдағы жай-күйіне бағалау жүргізілді және қаржы-кредит механизмінің қаржы нарығына әсері талданды;
- реттеуші рөл орталық банктің Қазақстан Республикасында ақша-кредит саясатын жүргізудегі рөлі теориялық тұрғыдан негізделген;
- қаржы нарығындағы қаржы-кредит тетігінің өзара іс-қимылы талданған;
- қаржы-кредит тетігінің тиімділігін және оның қаржы нарығымен өзара байланысын одан әрі арттыру мақсатында қаржы-кредит тетігінің қаржы нарығына әсерін күшейту жөніндегі негізгі бағыттар тұжырымдалды;
- нәтижесінде отандық банк жүйесіндегі экономикалық қатынастарды зерттеу қаржы-несие механизмінің қаржы нарығына әсер ету тиімділігін арттыру жолдарын негіздейді.

Ақша-несие тетіктерінің негізгі мақсаты — экономиканың толық жұмыспен қамтылуына көмектесу, ал өндіріс көлемі инфляциямен және экономикалық өсудің болмауымен сипатталады (Iskakova, Z., et. al. 2019). Осы кезеңде ел үшін ұтымды ақша-несие механизмі инфляцияны және өндірістің құлдырауын төмендетіп, жұмыссыздықтың өсуіне жол бермеуі керек. Қарапайымдылығына қарамастан, бұл тапсырма өте қиын.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары көпжылдық күш-жігердің нәтижесі болып табылатын кредиттік ұйымдардың шаруашылық қызметінің нәтижелерін көрсетудің шынайылығы мен пайдалылығын арттыруға бағытталған барлық елдердің кәсіби қаржылық талдаушылары, менеджерлері мен бухгалтерлері (Kozhogulova, V., et. al. 2023). ҚЕХС бойынша есептілік пайдаланушыларға ұсынылатын ақпараттың өзектілігі, сенімділігі, уақтылығы және пайдаланушылардың түсінуі үшін қолжетімділігі сияқты сипаттамаларға ие.

ҚЕХС пайдаланудың артықшылықтарына мыналар жатады:

- бухгалтерлік есеп және есеп беру саласындағы заманауи әлемдік тәжірибені жалпылау және стандарттарды жаһандық тану;
- жекелеген елдерде бухгалтерлік есеп ерекшеліктеріне байланысты болмауы;
- көптеген елдер ұлттық стандарттарды реформалау үшін негіз ретінде пайдаланады;
- ақпаратты ашудың ашықтығы мен толықтығын қамтамасыз ету;
- ағымдағы қажеттіліктерге сәйкес стандарттарды үнемі жетілдіру, сондай-ақ әлемде жинақталған тәжірибе мен білім;
- қоғамдық талқылау нәтижелерінің және стандарттарды эксперименттік қолданудың қолжетімділігі;
- көптеген халықаралық биржалар мен ұйымдардың ҚЕХС бойынша есептілікті тануы.

2012 жылы Қазақстан Республикасында мемлекеттік бағдарлама қабылданды. Осы бағдарламаны іске асыру бойынша халықаралық деңгейде танылған бухгалтерлік есеп жүйесі және ведомстворалық комиссия құрылды. Бағдарламаның негізгі мақсаты — республика экономикасын тиімді мемлекеттік реттеу шарттары, объективті талдау оның әлемдік қоғамдастықтағы қызметінің әртүрлі салаларының рөлі мен маңызы ақпараттық жүйеге, нарықтық экономиканың барабар құрылымына, үрдістерді уақтылы анықтауға, олардың дамуын болжауға және басқарудың салдарын бағалауға шешімдер құру (Natalia, P., et. al. 2019). Мемлекеттік бағдарлама аясында келесі міндеттер шешілді:

- ұлттық макроэкономикалық көрсеткіштерді халықаралық стандарттарға сәйкестендіру;
- Қазақстан Республикасының Ұлттық шоттар жүйесін құру, оның ішінде ұлттық экономиканың салалары мен секторлары үшін шоттар әзірлеу;
- мемлекеттік бағдарламаның іс-шараларын іске асыру туралы Қазақстан қаулылары мен өкімдерінің орындалуын бақылау;
- шаруашылық жүргізуші субъектілердің бухгалтерлік есебін және статистикалық көрсеткіштер жүйесін қамтамасыз ету, оның ішінде қаржылық, банктік және кедендік қызметті көрсететіндер үшін қажет болатын ұлттық шоттарды, оларды әзірлеуге ұйымдастырушылық көмек құру, әлемдік тәжірибеге сәйкес келтіру.

Жоспарды немесе бағдарламаны орындауға уәкілетті мемлекеттік және мемлекеттік емес органдарға, ұлттық экономикаға ҚЕХС енгізу:

- Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі;
- Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі мемлекеттік комитеті;
- Қазақстан Республикасының Орталық Банкі;
- Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі;
- Бухгалтерлер мен аудиторлардың кәсіби қауымдастығы.

Ұлттық экономикаға ҚЕХС енгізу көзделген кезеңі: ұзақ мерзімді перспективада — кезең-кезеңмен. 2000 жылдан бастап ХҚЕС міндетті түрде банктерде енгізілді.

Бухгалтерлік есеп пен есептіліктің негізі Қазақстан Республикасының заңнамасы болып табылатын «Бухгалтерлік есеп туралы» Заңға және халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына негізделген.

Банк жасайтын қаржылық есептілік, сондай-ақ бухгалтерлік есеп пен есептілікті жүргізу кезінде банк пайдаланатын негізгі қағидаттар, тұжырымдамалар мен анықтамалар Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес келеді (Nurmanbetova, A., *et. al.* 2021).

Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп туралы» Заңында және ХҚЕС көзделгендей, 2007 жылдан бастап ХҚЕС бухгалтерлік есеп қағидаттары міндетті түрде микрокредиттік ұйымдарда енгізілген, онда қаржылық операцияларды есепке алу және бақылау ережесі, бухгалтерлік есеп құрылымының аппараты, клиенттерге қызмет көрсету және құжат айналымын жүргізу әдістері, қаржылық тәртібінің есептілігін жасау халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына негізделген.

Шетелдік инвестициялары бар кәсіпорындар мен бірлескен кәсіпорындар шетелдік инвесторлар үшін қаржылық есептілікті дайындау кезінде ҚЕХС-ты өз еркімен пайдаланады, бірақ сонымен бірге мұндай кәсіпорындар ұлттық стандарттарды да қолданады (Ostrom, E., *et. al.* 2003).

ҚЕХС сәйкес қаржылық есептілікті дайындау үшін несиелік ұйымдар трансформациялар әдісін қолданады, яғни баланс пен кірістер туралы есептің баптарын қайта топтастыру, және сондай-ақ, бас-тапқы құжаттар негізінде құрылған басқа мәліметтер базасын қолдану, қажетті құжаттарға түзету енгізу және кәсіби пайымдаулар қолданылады (Salina, A. P., *et. al.* 2019).

Экономиканы жаңғырту тұрғысынан пайда өте маңызды. Оны алуға деген ұмтылыс тұтынушыларға қажет өнім мөлшерін көбейтуге және өндіріс шығындарын азайтуға бағытталған. Бәсекелестік ортада әлеуметтік қажеттіліктер, сондай-ақ бизнес мақсаттары қанағаттандырылады.

Кәсіпкерлер үшін пайда құнның ең үлкен өсуіне қол жеткізуге болатындығының белгісі болып табылады және осы салаларға инвестицияларды ынталандыруы мүмкін. Шығындар да маңызды рөл атқарады. Олар ақшалай қателіктер мен оқшылықтарды, тауарлар мен қызметтерді өндіру мен сатуды ұйымдастыруды көрсетеді.

Банк қызметінің тиімділігі мен рентабельділігін арттыру үшін резервтерді айқындау кезінде пайданы қалыптастыру процесін басқаруға үлкен рөл беріледі (Tokbergenova, A., *et. al.* 2018). Бұл ресурстарды үнемді пайдалануға, еңбекті ғылыми ұйымдастыруды, жаңа жабдықтар мен өндіріс технологиясын енгізуге, қажетсіз шығындардың алдын алуға және т.б. ықпал етеді.

Жыл сайын пайда табу механизмін жақсартудың маңыздылығы артып келеді. Бұл әр түрлі жағдайларға байланысты: шикізаттың жетіспеушілігі және шығындардың өсуі, өндірістің ғылыми қарқындылығы мен капитал сыйымдылығының жоғарылауы, нарықтық қатынастарға көшу және бәсекеге қабілетті өсу үшін өндіріс тиімділігін үнемі арттыру қажеттілігі.

Пайданы қалыптастыру және есептеу проблемаларының бірі — банк қызметінің қаржылық нәтижесін анықтау мәселесі болып табылады. Бұл экономикалық ғылымның алдында тұрған іргелі және ерекше күрделі мәселелердің бірі. Банк (кәсіпорын) қызметінің қаржылық нәтижелері ұйымдық-құқықтық нысанда таза пайда немесе залал түрінде ұсынылады. Банктің (кәсіпорынның) дамуындағы

және оның иелері мен қызметкерлерінің мүдделерін қамтамасыз етудегі пайданың жоғары рөлі тиімді және тұрақты басқару қажеттілігін талап етеді (Tyuleneva, T., *et. al.* 2020). Пайданы басқару — бұл оны қалыптастырудың, бөлудің және бизнесте пайдаланудың барлық маңызды аспектілері бойынша әкімшілік шешімдер қабылдау және әзірлеу процесі.

Пайданы қалыптастыруды сауатты және тиімді басқару банкте (кәсіпорында) осындай басқаруды қамтамасыз ететін тиісті ұйымдастырушылық-әдістемелік жүйелерді құруды, пайданы қалыптастырудың негізгі тетіктерін білуді және талдау мен жоспарлаудың заманауи әдістерін қолдануды қамтиды.

Коммерциялық банктің функционалдық мақсатын көрсететін шетелдік және отандық ғылыми әдебиеттерде бар тұжырымдамаларды талдау банк ісінің микроэкономикалық теориясын дамыту үш негізгі бағыт бойынша жүргізіледі деген қорытындыға келді: банк қаржы делдалының функцияларын орындау контекстінде, банк фирмасының теориясы шеңберіндегі контексте, сондай-ақ банк капиталын үш есе трансформациялау тұрғысынан қарастырылады, яғни шарттар мен тәуекелдер (Williamson, O. E., *et. al.* 2000).

Рентабельділікті әлеуметтік-экономикалық жүйе ретінде банктің тиімділігінің шынайы әмбебап критерийі ретінде пайдалану мүмкін емес, өйткені стратегиялық мақсаттарға ұтымды көзқарас несиелік ұйымдардың Даму стратегиясы мен тиімділік критерийлерін таңдау арасындағы байланыс ретінде пайданы ұлғайту түріндегі мақсаттарды анықтауды шамадан тыс жеңілдетуді тануға мүмкіндік береді.

Коммерциялық банкті басқару жүйесіндегі тиімділікті талдаудың орны мен рөлі басқарудың негізгі принциптерінің бірі — шешімдердің объективтілігі мен ғылыми негізділігімен анықталады және іс жүзінде банк қызметінің жалпы нәтижелеріне әртүрлі сыртқы және ішкі факторлардың әсерін бағалау арқылы жүзеге асырылады.

Брендке бағытталған маркетингтік стратегиялар маркетинг-микс тұжырымдамасына сәйкес келеді. 4P-ді Котлер оны тұтынушылар, өнімдер, процестер және қызметкерлер сияқты маркетингтік мүмкіндіктеріне заманауи банктің негізгі компоненттерін қосу арқылы толықтырады (оларды F.Kotler тұжырымдамасының элементтеріне ұқсас 4P деп атауға болады).

Брендке бағытталған стратегияға сүйене отырып, банктің ұзақ мерзімді даму бағдарламасы кірісті арттырып қана қоймайды, сонымен қатар клиенттерге арналған бренд сияқты материалдық емес активтер арқылы бизнестің құнын арттырады. Біздің ойымызша, бұл тәсілмен отандық коммерциялық банктер тиімді қызметтің негізгі элементтерін біріктіре отырып, даму стратегияларын, брендті басқаруды, бизнес-модельдерді және т.б. жүзеге асыра алады. Брендке бағытталған банкинг элементтерінің интеграциясы олардың өзара байланысы мен өзара әсерінен көрінеді.

Брендке бағытталған Даму стратегиясы бар коммерциялық банк — бұл банктің белгісіз әлеуметтік-экономикалық шындық жағдайында икемділік пен икемділік қасиеттеріне ие және белгілі бір дәрежеде өзінің иерархиясы мен ішкі режимін сақтай отырып, тұрақтылық пен хаос шекарасында жұмыс істейтін фракталдық бизнес жүйесі ретінде дамуының арқасында ашық, күрделі, көп деңгейлі жүйе. Банктің фракталдық жүйе ретіндегі сипаттамалары бірдей: өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі қаржыландыру, өзін-өзі ұйымдастыратын персонал, мақсатты бағдар, динамика және барлық бөлімшелер мен қызметкерлердің кәсіпкерлерге ойлау және қызмет көрсету қабілеті.

Брендке бағытталған банктік бизнес-модельде клиенттің тұжырымдамасын түсіндіру банкті әлеуметтік жауапты және маңызды мекеме ретінде анықтау және клиенттердің адалдығына қол жеткізудің жаңа тәсілдерін әзірлеу қажеттілігін ескере отырып кеңейтілді. Бұл банктік өнімді немесе банктік бренд әсер ететін қызметтерге бүкіл құн тізбегін қосуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар брендті дамыту стратегиялары классикалық стратегиялық менеджмент теориясының дәстүрлі принциптерінен айырмашылығы ұйымдық дамудың негіздері мен динамикасын түсінуді талап етеді.

Бұл тәсілді нақты қолдану тек банктің маркетингтік саясатымен ғана емес, ең алдымен қазіргі мағынада банктің брендін құрумен және басқарумен байланысты. Брендті тиімді орналастыру банктік өнімдерді тұтынушылар үшін қосымша материалдық емес құндылықты және клиенттердің несиелік мекемелерге деген адалдығын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бизнес-саясатты құрайтын клиенттердің мақсатты топтарымен жұмыс істеу принципіне негізделген бренд-клиент қарым-қатынасын басқару тұжырымдамасына және корпоративтік стратегияға сүйене отырып, банк брендингі банктің барлық функционалдық стратегияларының, соның ішінде маркетингтің тиімділігін арттыратын құрал ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Қазақстанның банктік брендтерін бағалау әдіснамасын әзірлеу кезінде шетелдік тәжірибені ес-

керу қажет. Сонымен қатар, халықаралық бағалау стандарттарында (UMS) брендті бағалау әдістерін көрсетуде қиындықтар бар. ҚЕХС брендтерге қатысты әдістерді көрсетпейді, бірақ, әдетте, материалдық емес активтер үшін қолдануға болатын әдістер.

Бағалау стандарттары сонымен қатар материалдық емес активтерге қолданылатын әдісті көрсетпестен бағалаудың жалпы тәсілін ғана анықтайды. Бұл жағдай бірден бірнеше проблемаларды тудырады.

Біріншіден, банктік брендтерді бағалау кезінде жеке және заңды тұлғалар қолданатын әртүрлі әдістер бар. Көбінесе олар бір-бірімен салыстыруға келмейді.

Екіншіден, шетелдік компаниялар қолданатын әдістер жарияланбайды, бұл бағалау нәтижелерін бұрмалау мүмкіндігіне және бағалау компаниялары арасындағы қақтығыстарға әкеледі.

Үшіншіден, әртүрлі әдістердің болуы компаниялар үшін әртүрлі әдістермен алынған бағалау нәтижелеріндегі сәйкессіздіктерге әкеледі. Сонымен қатар маркетингтік компаниялардың банктік брендтерді бағалау саласына көшуін ескеру қажет (BBDO, брендті бағалау, Interbrand, FutureBrand).

Бұл ауысу, өз кезегінде, көбінесе субъективті сипаттағы сапалы талдауға негізделген коммерциялық банк брендінің құндылығын бағалаудың жаңа әдістерін құрайды.

Іс жүзінде банктің брендін бағалау, ең алдымен, бухгалтерлік есеп (Бухгалтерлік есеп пен маркетингтік бюджетті құру, салықтық жоспарлау) және транзакциялардың (бірігу және қосылу, декоммунизация және меншік иелері арасындағы ауысу) мақсаттарына арналған (Zhussupov, Y., et. al. 2020).

Алайда, рейтингтер әдетте брендті басқаруда қолданылмайды. Бұл әсіресе, коммерциялық банктердің брендін басқару тәжірибесі шетелде кең таралған Қазақстанның банк секторына қатысты.

Сонымен банк брендінің құндылығын бағалау — бизнес стратегиясы табыстылығының деңгейін, маркетингтік қызметтер нәтижелерін анықтау кезінде қажет басқару құралы. Дегенмен банк бренді бағалау тиімділігі тәжірибеде қолданылатын әртүрлі тәсілдер контекстінде таңдалған әдіске байланысты.

Бұл жағдайда банктік брендке арналған ерекшеліктерге сәйкес, оң құндылығын бағалау үшін ең тиімді әдіс-тәсілін анықтау. Олар Сізге банк бренді басқарудың әсерін ескеруге мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар қарсыластың барлық шығындарын бағалау өзекті мәселе.

Салыстырмалы тәсіл әдістері, өз кезегінде, қазақстандық нарықта коммерциялық банктердің брендтерімен мәмілелердің болмауына байланысты тиімсіз (Zhusupov, Ye.A., 2019). Автордың пікірінше, банктік брендті бағалаудың ең қолайлы әдістері — табыс тәсілінің әдістері. Олардың ішінде брендтің күші мен сұраныс факторларын талдау әдісі банктік брендтің ерекшеліктерін толық көрсетуге мүмкіндік береді.

Әдістің мәні банктік қызметтерге сұраныс факторларын саралау және осы факторларға брендтің әсер ету дәрежесін есепке алу арқылы бренд индексын анықтау болып табылады, содан кейін ол банктік қызметтерге қатысты мәнді бөлу үшін әртүрлі дерекқорларға (кіріс, пайда, ақша ағындары және т.б.) қолданылады.

Бұл әдісті консалтингтік агенттіктер белгілі бір дәрежеде әртүрлі компанияларды бағалау кезінде пайдаланады, онда олар брендтің стандартты құндылық факторларын ерекшеліктерді ескермей талдайды. Осы жағдай банктік брендті бағалау кезінде ерекше маңызға ие, бұл оның нақты құнын көрсетуге мүмкіндік бермейді.

Осылайша, коммерциялық банкте сәтті брендтің болуы мынадай мүмкіндік береді:

- клиенттік базаның құрылымын кеңейту және жақсарту;
- банк клиенттерінің адалдығын нығайту;
- салыстырмалы төмен бағамен қаржы ресурстарын тарту;
- нарықта банктік өнімдер мен қызметтерді жылжыту шығындарын азайту;
- жоғары білікті қызметкерлерді тарту және ұстау.

Алайда, банктік брендтің қалыптасуы мен дамуы оның құнын есептеуге мұқият назар аударуды қажет етеді. Өз кезегінде, брендті дұрыс бағалау оның жалпы коммерциялық банктің бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне қосқан үлесін анықтауға көмектеседі.

Қорытынды

Мемлекеттің нақты инвестицияларды қаржыландыру жүйесіне қатысуы рөлі инвестициялық салада ерекше орын алады.

Айта кету керек, мемлекеттік инвестициялар көлемінің күрт өсуі қаржылық дағдарыс жағдайында екенін дәлелдейді. Жалпы алғанда Қазақстан Үкіметі нақты секторды құтқару үшін елеулі шаралар

кабылдады, бірақ банк жүйесі үшін емес.

Ғылыми зерттеудің авторлық ұжымы динамикалық экономикалық орта жағдайында бағдарламалық-мақсатты әдіс қаржылық жоспарлау және болжау әдістерімен қатар негізгі құрал ретінде қызмет ететін, елді және оның өңірлерін дамытудың мемлекеттік инвестициялық саясатын іске асыру деп санайды. Бағдарламалық-мақсатты пайдалану әдісі федералды және аймақтық деңгейлерде нақты инвестицияларды қаржыландыру жүйесін барабар жетілдіруді қамтиды.

Бағдарламалық-мақсатты әдістің тиімділігі оның жүйелік-интеграциялық сипатының нәтижесі болып табылады. Ол функционалдылықты біріктіреді, яғни оңтайлы инвестициялық шешімдерді іздеу әдістерінің артықшылықтары, талаптарға сәйкес икемді мақсат қою және экономикалық ортаның мүмкіндіктері. Бұл жағдайда нақты инвестицияларды қаржыландыру жүзеге асырылады, ал инвестициялық жобаның инфрақұрылымы жетілдіріледі.

Мақалада теориялық және практикалық мәселелер мен инвестициялық мәселелердің кең ауқымының қызметін талдау ұсынылған. Зерттеу бірқатар теориялық және практикалық ұсыныстар мен қорытындылар жасауға мүмкіндік берді. Нақты инвестицияларды тарту құралы ретінде қаржы-несие механизмінің жұмыс істеуінің пікірталас бағыттары ақша ағындарын реттеу жүйесі.

References

- Akischeva, D., Adilbayev, K., Abylkassimova, Z., Adilbayeva, A. & Nurgalieva, Z. (2023). Environmental and Socio-Economic Development Strategy of Depressed Regions. Case of Kazakhstan. *Journal of Environmental Management & Tourism*, 14(1), 181-193.
- Anderson, P. (1999). Perspective: Complexity theory and organization science. *Organization science*, 10(3).
- Baiguzhinova, A., Omarbakiyev, L., Yeshpanova, D., Bazarbayev, A., Abdrakhmanova, G. & Karshalova, A. (2020). Mechanism for sustainable development of economic potential of food industry. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(1), 825.
- Gallos, L. K., Makse, H. A. & Sigman, M. (2012). A small world of weak ties provides optimal global integration of self-similar modules in functional brain networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(8).
- Girvan, M. & Newman, M. E. (2002). Community structure in social and biological networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 99(12).
- Holland, J. H. (1998). *The global economy as an adaptive process: SFI Studies in the Sciences of Complexity*. Redwood City: Perseus Books Publishing.
- Iskakova, Z., Kupalova, G., Srailova, G., Amerkhanova, A. & Ischanova, R. (2019). Conditions and Criteria for Sustainable Development of the Financial System. *Journal of Environmental Management & Tourism*, 10(5 (37)), 1168-1179.
- Karaev, A., Melnichuk, M., Guev, T. & Mentel, G. (2017). Stability analysis of the banking system: a complex systems approach. *Journal of International Studies*, 10(3).
- Kozhogulova, V., Mardaliev, L., Kozhomkulova, A. & Sheraliev, Z. (2023). Sustainable development of the agricultural sector of Kyrgyzstan in an integrated environment. *AIP Conference Proceedings*, 2612(1), 030021. AIP Publishing LLC.
- Natalia, P., Svitlana, M. & Kseniia, P. (2019). The financial mechanism for providing investment lending to the economy of Ukraine with the participation of international financial institutions. *Scientific journal "Bulletin of NAS RK"*, (6), 141-153.
- North, D. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nurmanbetova, A., Beisengaliyev, B., Saimagambetova, G., Nukesheva, A. & Ainakanova, B. (2021). Agro-industrial complex competitiveness management based on sustainable development. *Journal of Environmental Management & Tourism*, 12(1), 64-80.
- Ostrom, E. (2003). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salina, A. P. (2019). Studies of financial stability of banks of the Republic of Kazakhstan. *News of the national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, series of social and human sciences*, 3(325), 187-191.
- Tokbergenova, A., Kiyassova, L. & Kairova, S. (2018). Sustainable Development Agriculture in the Republic of Kazakhstan. *Polish Journal of Environmental Studies*, 27(5).
- Tyuleneva, T. & Moldazhanov, M. (2020). The use of environmental taxation instruments in order to ensure sustainable development of mining region. *E3S Web of Conferences*, 174, 04061. EDP Sciences.
- Williamson, O. E. (2000). *The New Institutional Economics: Taking Stock. Looking Ahead*. *Journal of Economic Literature*, 38.
- Zhussupov, Y., Tursumbayeva, M., Shokhan, R., Aimurzina, B., Kamenova, M. & Omarova, A. (2020). Main directions of increasing competitiveness considering specificity of agriculture and its sustainable development. *Journal of Environmental Management & Tourism*, 11(7), 1829-1840.

Zhusupov, Ye.A. (2019). Technologies and mechanisms of sustainable development of agriculture of the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of Karaganda University. Series: Economics*, 94(2), 168-174.

А.Б. Әбілқасым, С.К. Рысбаева, Г.А. Жадигерова, Ф.У. Алиева, Т.А. Айтжанов

Совершенствование механизмов обеспечения стабильности финансово-кредитной системы в реализации вопросов устойчивого развития экономики Республики Казахстан

Аннотация

Цель: Статья посвящена исследованию обеспечения финансово-кредитной системы в реализации вопросов устойчивого развития экономики Республики Казахстан. Обеспечение финансовой стабильности Республики Казахстан должно основываться на ценностно-ориентированном, риск-ориентированном подходах и, прежде всего, на системном подходе.

Методы: В работе использованы контент-анализ современных источников, сравнительный и логический анализ, обобщение, статистический анализ динамики показателей.

Результаты: Функциональность предлагаемого механизма во многом зависит от качества корпоративной этики и глубины ее внедрения в деятельность кредитных организаций. Таким образом, мошеннические действия, спровоцированные субъектом хозяйствования (кредитной организацией), в том числе умышленные действия создать кризисную ситуацию в стране, от которой механизм не может отказаться. Предлагаемая система способна управлять только реальными угрозами финансовой стабильности, а именно теми, которые вызваны объективными внутренними или внешними факторами.

Выводы: Финансовая стабильность является жизненно важным механизмом обеспечения стабильности финансово-кредитной системы, поскольку большинство операций в реальном секторе экономики осуществляется через финансовую систему. Важность реализации вопросов устойчивого развития экономики Республики Казахстан, пожалуй, наиболее очевидна в ситуациях финансовой нестабильности.

Ключевые слова: финансовый институт, банковская система, коммерческий банк, центральный банк, экономическое накопление, кредитная система, финансовая устойчивость, кредитные организации, системная методология обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций.

A.B. Abilkasym, S.K. Rysbayeva, G.A. Zhadigerova, F.U. Alieva, T.A. Aitzhanov

Improvement of mechanisms for ensuring the stability of the financial and credit system in the implementation of issues of sustainable development of the economy of the Republic of Kazakhstan

Abstract:

Object: This article is devoted to the study of ensuring the financial and credit system in the implementation of issues of sustainable development of the economy of the Republic of Kazakhstan. Ensuring the financial stability of the Republic of Kazakhstan should be based on value-oriented, risk-oriented approaches and, above all, on a systematic approach.

Methods: The paper uses content analysis of modern sources, comparative and logical analysis, generalization, statistical analysis of the dynamics of indicators.

Findings: The functionality of the proposed mechanism largely depends on the quality of corporate ethics and the depth of its implementation in the activities of credit institutions. Thus, fraudulent actions provoked by a business entity (credit institution), including deliberate actions, create a crisis situation in the country, from which the mechanism cannot refuse. The proposed system is able to manage only real threats to financial stability, namely those caused by objective internal or external factors.

Conclusions: Financial stability is vital for improving the mechanisms for ensuring the stability of the financial and credit system, since most transactions in the real sector of the economy are carried out through the financial system. The importance of implementing the issues of sustainable development of the economy of the Republic of Kazakhstan is perhaps most obvious in situations of financial instability.

Key words: financial institution, banking system, commercial bank, central bank, economic accumulation, credit system, financial stability, credit organizations, system methodology for ensuring financial stability of credit organizations.